

NÂNG CAO CHẤT LƯỢNG GIÁO DỤC GIÁ TRỊ VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG QUA HOẠT ĐỘNG TRẢI NGHIỆM LÀNG NGHỀ CHO HỌC SINH TRUNG HỌC PHỔ THÔNG VÙNG ĐỒNG BẰNG SÔNG HỒNG

LUƠNG THỊ HẰNG MY

Email: luonghangmy@gmail.com

Trường ĐHSP Nghệ thuật TW

EXPERIENCING TRADE VILLAGES AS A WAY TO ENHANCE THE QUALITY OF EDUCATING TRADITIONAL CULTURAL VALUES FOR HIGH-SCHOOL STUDENTS IN THE RED RIVER DELTA

TÓM TẮT

ABSTRACT

Giáo dục thông qua hoạt động trải nghiệm là một hình thức tổ chức dạy học tích cực, giúp người học hình thành năng lực tư duy sáng tạo, phát triển nhân cách cho học sinh. Mô hình giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh trung học phổ thông (THPT) thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề đang được nhiều trường THPT quan tâm áp dụng. Đây là các hoạt động giáo dục mà trong đó dưới nhiều hình thức trao đổi nhằm đề cao vai trò của tổ chức, điều khiển của người dạy. Từ đó giúp học sinh được trực tiếp tìm hiểu, quan sát, tham quan, trải nghiệm cùng các sản phẩm làng nghề. Học sinh được thuyết trình, được tham gia tìm hiểu về làng nghề, sản phẩm làng nghề. Từ đó nắm bắt và hiểu được giá trị truyền thống, lịch sử văn hóa của địa phương, của dân tộc một cách hữu ích.

Từ khóa: Chất lượng giáo dục, giá trị văn hóa truyền thống, học sinh Trung học phổ thông; hoạt động trải nghiệm làng nghề

Experiential teaching is a method in which teachers encourage learners to participate in practical experiences. It focuses on the formation of learners' capacity through practice in accordance with the psychological principles to shape and develop students' personality. The model of educating traditional cultural values for high school students through experiencing trade villages refers to organizing educational activities in which the teachers work as organizers and moderators. Students simultaneously can directly learn, observe, visit, try making traditional products, give presentations, take part in contests to learn about villages and their products. Thereby they will grasp and understand the traditional values as well as cultural history of the locality and of the nation.

Keywords: Educating traditional cultural values; high-school students; experiencing traditional trade villages

1. Tầm quan trọng của hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh Trung học phổ thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề

Thông qua hoạt động trải nghiệm sẽ giúp học sinh tăng cường hiểu biết, phát triển kỹ năng, định hình các giá trị sống và phát triển tiềm năng bản thân, tiến tới có đóng góp tích cực cho cộng đồng và xã hội. Giáo dục thông qua hoạt động trải nghiệm sẽ huy động một cách toàn diện về trí tuệ, cảm xúc, thể chất, kỹ năng và các quan hệ xã hội của bản thân. Đòi hỏi người học phải sáng tạo, tự chủ, phải tích cực tham gia vào việc đặt câu hỏi, tìm tòi, trải nghiệm, tự chịu trách nhiệm, tự giải quyết vấn đề. Giáo dục thông qua hoạt động trải nghiệm đã được đưa vào chương trình giáo dục phổ thông mới và thực tiễn một số hoạt động

trải nghiệm đã khẳng định được ưu thế trong việc nâng cao nhận thức, góp phần giáo dục các giá trị văn hóa, truyền thống của các địa phương cho học sinh.

Mô hình giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh trung học phổ thông thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề được hiểu là tổ chức các hoạt động giáo dục mà trong đó dưới vai trò tổ chức, điều khiển của người dạy, học sinh được trực tiếp tìm hiểu, quan sát, tham quan, được thử làm các sản phẩm làng nghề, được thuyết trình, được tham gia tìm hiểu về làng nghề, sản phẩm làng nghề, từ đó nắm bắt và hiểu được giá trị truyền thống, lịch sử văn hóa của địa phương, của dân tộc. Thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề, học sinh được trực tiếp tham gia

EDUCATION

vào các hoạt động tổ chức sản xuất, được tương tác với nghệ nhân, với sản phẩm nghề thủ công; hình thành tri thức về giá trị văn hóa làng nghề, hình thành văn hóa thưởng thức nghệ thuật, nắm được mối liên hệ giữa văn hóa truyền thống và hiện đại, từ đó học sinh có thể vận dụng vào đời sống cá nhân và xã hội. Từ hoạt động trải nghiệm làng nghề, học sinh là người thiết kế, tổ chức và thực hiện các hoạt động, tích cực hóa bản thân, khám phá, điều chỉnh bản thân, phát huy vốn kinh nghiệm cá nhân, biết phát hiện sở trường, năng lực nổi trội của mình, góp phần cùng nhà trường có những định hướng nghề nghiệp phù hợp cho tương lai.

2. Thực trạng hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh Trung học phổ thông thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề ở vùng Châu thổ sông Hồng

2.1. Khái quát về làng nghề và đặc điểm học sinh THPT vùng Châu thổ sông Hồng

Châu thổ sông Hồng là trung tâm chính trị, văn hóa, là vùng tập trung nhiều làng nghề nhất trong cả nước. Làng nghề ở vùng Châu thổ sông Hồng có tính điển hình về quy mô, loại hình và đặc thù hoạt động sản xuất ở khu vực; gắn với truyền thống lịch sử và mang đậm các giá trị văn hóa truyền thống của mỗi địa phương, của vùng, miền. Nhiều sản phẩm thủ công đã có lịch sử lâu đời với truyền thống hàng trăm năm như sản phẩm cói, mây tre đan, gốm, kim khí, thêu ren, chạm khắc gỗ, chạm khắc đá, giấy thủ công... Sự phát triển của làng nghề trong những năm gần đây có vai trò to lớn, góp phần quan trọng vào tăng trưởng kinh tế, giải quyết công ăn việc làm cho người lao động, xóa đói giảm nghèo, bảo đảm an sinh xã hội. Các làng nghề có sự phát triển về trình độ sản xuất, phân công lao động trên cơ sở tận dụng tiềm năng, lợi thế lao động của vùng, đồng thời kết hợp bàn tay khéo léo của nghệ nhân với công cụ cơ giới hóa, áp dụng công nghệ tiên tiến vào sản xuất đã tạo nên những chuyển biến tích cực trong sự phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội của vùng.

Tính đến năm 2021, riêng vùng Châu thổ sông Hồng có 2.447 làng nghề (chiếm 48% trong tổng số 5.096 làng nghề cả nước), trong đó, 875 làng nghề đã được công nhận¹. Trong tổng số làng nghề của toàn vùng, Thành phố Hà Nội là địa phương có nhiều làng nghề nhất, với 1.350 làng nghề và làng có nghề (tăng 70 làng nghề so với năm 2010), chiếm gần 57% tổng số làng nghề của vùng Châu thổ sông Hồng².

Giáo dục vùng Châu thổ sông Hồng chiếm một vị trí quan trọng trong hệ thống giáo dục quốc dân. Ưu thế lớn của khu vực Châu thổ sông Hồng là nhân lực có trình độ cao, được đào tạo bài bản, tỷ lệ học sinh THPT có điểm thi vào các trường Đại học, Cao đẳng và tỷ lệ sinh viên trên đầu người cao nhất cả nước.

Khu vực này tập trung 140 trường Đại học và Cao đẳng (chiếm 36,26%), bình quân 14 trường đại học/tỉnh (gấp 2 lần mức bình quân cả nước). 100% số tỉnh, thành phố đã hoàn thành phổ cập tiểu học và Trung học cơ sở (THCS) đúng độ tuổi quy định. Số lượng trường THCS và THPT trên địa bàn các tỉnh vùng Châu thổ sông Hồng đáp ứng đủ nhu cầu học tập của học sinh trong vùng (Bảng 1):

Bảng 1: Số lượng trường THCS và THPT vùng Châu thổ sông Hồng năm 2021

TT	Tỉnh/Thành phố	Trường THCS	Trường THPT
1	Hà Nội	621	199
2	Bắc Ninh	134	35
3	Hải Dương	240	55
4	Hải Phòng	181	57
5	Hưng Yên	144	35
6	Thái Bình	106	39
7	Hà Nam	107	22
8	Nam Định	226	57
9	Ninh Bình	134	27

Nguồn: Tổng cục thống kê (2022); Niên giám thống kê 2021, Nxb Thống kê, tr. 777

Số lượng học sinh đang học THCS, THPT rất cao, bên cạnh đó số lượng và chất lượng đội ngũ giáo viên đang giảng dạy đông đảo đã giúp cho chất lượng và trình độ của học sinh trong vùng không ngừng được nâng cao, tình trạng thiếu giáo viên không diễn ra như các địa phương ở các vùng khác trong cả nước (Bảng 2)

Bảng 2: Số lớp THCS, THPT và số lượng giáo viên đang giảng dạy vùng Châu thổ sông Hồng năm 2021

TT	Tỉnh/Thành phố	THCS		THPT	
		Số lớp	Số GV	Số lớp	Số GV
1	Hà Nội	13397	22931	6411	12125
2	Bắc Ninh	2172	4064	1048	2114
3	Hải Dương	3180	5072	1331	2554
4	Hải Phòng	1364	5346	1490	2496
5	Hưng Yên	2088	3597	914	1828
6	Thái Bình	2838	5401	2131	2167
7	Hà Nam	1346	2436	572	1264
8	Nam Định	2994	5630	1367	2850
9	Ninh Bình	1571	2963	708	1615

Nguồn: Tổng cục thống kê (2022); Niên giám thống kê 2021, Nxb Thống kê, tr. 780, 783

Đặc điểm học sinh THPT nói chung, học sinh THPT vùng Châu thổ sông Hồng nói riêng nằm trong độ tuổi vị thành niên và là giai đoạn cuối của tuổi vị thành niên và giai đoạn giữa của tuổi thanh niên. Theo cách xác định phổ biến và được thừa nhận trong tâm lý học, tuổi thanh niên được xác định từ 15 đến 25 tuổi, với hai thời kì: (15 - 19 và 19 - 25). Số lượng học sinh vùng Châu thổ sông Hồng có số lượng đông đảo. Do điều kiện kinh tế phát triển, hơn nữa truyền thống hiếu học và ở cái nôi văn hóa lâu đời của cả nước nên chất lượng học sinh THPT của vùng Châu thổ sông Hồng có chất lượng rất tốt. Khi kinh tế phát triển thì đầu tư cho giáo dục tốt hơn và tất nhiên chất lượng giáo dục được nâng lên. Điều này thể hiện qua số liệu kỳ thi học sinh giỏi toàn quốc 2015, 2016, 2017.

EDUCATION

2.2. Thực trạng hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh PTTH qua hoạt động trải nghiệm làng nghề ở vùng đồng bằng sông Hồng

Qua thực tiễn cho thấy, hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề đã phát huy được những giá trị thực tiễn, đồng thời đã phát huy được những mặt tích cực, cụ thể:

Đáp ứng được mục tiêu giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh

Hoạt động trải nghiệm làng nghề đã đáp ứng tốt yêu cầu của việc thực hiện mục tiêu giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh. Điều này được thể hiện qua kết quả đánh giá rất cao của các giáo viên. Cụ thể: cung cấp cho đánh giá sinh tri thức về những giá trị văn hóa truyền thống (có tỉ lệ đánh giá 70,2 %) đáp ứng tốt; giúp học sinh có thái độ trân trọng, tự hào với những giá trị văn hóa truyền thống của quê hương (có tỉ lệ đánh giá 61,1%) đáp ứng tốt; hình thành và phát triển thói quen ứng xử phù hợp với các giá trị văn hóa truyền thống trong mỗi cá nhân học sinh (có tỉ lệ đánh giá là 84,6%) đáp ứng tốt.

Hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống thông qua trải nghiệm làng nghề đã xác lập và nâng cao ý thức của học sinh

Theo kết quả nghiên cứu, đối với đối tượng học sinh THPT một số trường trên địa bàn vùng Châu thổ sông Hồng cho thấy, các em đều có ý kiến sau khi tham gia hoạt động trải nghiệm làng nghề, các bạn trong lớp đã có tinh thần đoàn kết hơn, ý thức tự giác học tập, tự giác rèn luyện được nâng cao. Đồng thời, học sinh đã có thái độ quan tâm giúp đỡ bạn bè hơn trong các hoạt động tập thể, đặc biệt, các em đều có ý thức coi trọng lao động (Bảng 3). Đây là những thay đổi rất tích cực của học sinh, điều đó cho thấy tác dụng của hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống thông qua trải nghiệm làng nghề đối với học sinh THPT.

Bảng 3: Đánh giá của học sinh về tác dụng tham gia hoạt động trải nghiệm làng nghề mang lại cho bản thân

Nội dung	Có	Bình thường	Không
Nâng cao tinh đoàn kết	67%	32%	1%
Tự giác học tập	81%	17%	2
Tự giác rèn luyện	83%	13,7%	3,3
Quan tâm, giúp đỡ bạn bè	76%	21.5	2,5
Coi trọng lao động	86%	9.9%	4,1

Nguồn: Kết quả khảo sát của tác giả

Không chỉ học sinh tự đánh giá về những đức tính mà bản thân thu được sau khi tham gia hoạt động nói trên, mà ngay cả các giáo viên cũng có những đánh

giá hết sức tích cực về ý thức của học sinh sau khi tham gia hoạt động trải nghiệm làng nghề.

Qua đó cho thấy hoạt động giáo dục giá trị văn hóa thông qua trải nghiệm làng nghề đã có tác động hết sức tích cực trong việc nâng cao ý thức của học sinh nói chung và giúp các em thấm thấu các giá trị văn hóa truyền thống hơn. Từ đó, giúp cho các em hình thành nên thói quen hành xử theo các chuẩn mực của hệ giá trị văn hóa truyền thống. Đây là điều cần được phát huy và nhân rộng để mô hình hoạt động này lan tỏa, phát huy tác dụng của mình trong quá trình tổ chức giáo dục của các nhà trường.

Bên cạnh những kết quả tích cực, hiện nay việc giáo dục giá trị văn hóa thông qua hình thức trải nghiệm làng nghề vẫn còn nhiều tồn tại và hạn chế. Qua nghiên cứu, điều tra khảo sát của nhóm nghiên cứu từ thực tiễn của các nhà trường trên địa bàn các tỉnh vùng Châu thổ sông Hồng cho thấy việc xác định mục tiêu, nội dung, chủ đề và hình thức tổ chức hoạt động trải nghiệm làng nghề chưa tốt. Đa số giáo viên có đánh giá về việc xác định mục tiêu cho quá trình tổ chức hoạt động trải nghiệm có tỉ lệ chưa tốt (chiếm 41,2%); xác định nội dung, chủ đề hoạt động có tỉ lệ đánh giá chưa tốt (chiếm 39.1%); xác định hình thức tổ chức hoạt động có tỉ lệ đánh giá chưa tốt (trên 50%). Đây là những khâu đầu tiên và có vai trò quyết định cho cả quá trình tổ chức thực hiện, nhưng qua sự đánh giá của các giáo viên tại các nhà trường đã cho thấy khâu này đang bị xem nhẹ và chưa có sự chuẩn bị kỹ lưỡng.

Việc xây dựng kế hoạch tổ chức hoạt động trải nghiệm làng nghề trong các nhà trường hiện nay đang bộc lộ nhiều bất cập. Công tác lập kế hoạch chưa đồng bộ, thống nhất trong kế hoạch hoạt động chung toàn nhà trường, vì thế công tác lập kế hoạch tổ chức cho từng lớp cũng gặp phải khó khăn. Đồng thời kế hoạch phối hợp với các lực lượng bên ngoài cũng gặp những vướng mắc nhất định. Kết quả khảo sát cho thấy, công tác này có tỉ lệ đánh giá bình thường và chưa tốt (chiếm hơn 70%), (Hình 5) chính vì vậy, tính liên thông của kế hoạch không cao, gây không ít khó khăn cho công tác tổ chức thực hiện.

Có thể nói, bất cứ một quá trình hoạt động nào cũng phải được kiểm tra, giám sát chặt chẽ, sau đó phải được đánh giá, tổng kết để nhìn nhận lại những mặt đạt được và hạn chế của nó, từ đó đưa ra những giải pháp khắc phục. Hơn nữa việc đánh giá nhằm tuyên dương những cá nhân điển hình, có đóng góp cho quá trình hoạt động có hiệu quả. Công tác này phải được thực hiện thường xuyên và được tổ chức định kỳ theo tiến trình của kế hoạch thực hiện. Tuy nhiên, theo đánh giá của giáo viên tại các trường ở các địa phương trong vùng mà đề tài nghiên cứu, công tác

EDUCATION

kiểm tra, đánh giá, tổng kết hoạt động trải nghiệm làng nghề chưa được tiến hành thường xuyên, hơn nữa chưa kết hợp cùng các lực lượng bên ngoài để thực hiện công việc này.

Để có căn cứ xác lập các giải pháp tháo gỡ khó khăn, cần phải nghiên cứu tìm ra những nguyên nhân cơ bản, từ đó giải quyết vấn đề một cách triệt để. Theo khảo sát của đề tài, nguyên nhân của những khó khăn gặp phải trong công tác này tập trung trên ba nhóm cơ bản:

Một là, nhóm nguyên nhân về kế hoạch, chương trình và nội dung, chủ đề tổ chức hoạt động trải nghiệm làng nghề. Đây là nguyên nhân dành được sự đồng tình rất cao của các giáo viên đã khảo sát. Tỷ lệ đồng ý rất cao: chưa có kế hoạch thống nhất từ đầu năm học (chiếm 66,7 %) giáo viên đồng ý; chưa có chương trình hoạt động cụ thể: (chiếm 87,7%); nội dung chủ đề hoạt động không rõ ràng: (chiếm 80.1%)³.

Hai là, nhóm nguyên nhân về nguồn lực và thái độ đối với hoạt động trải nghiệm làng nghề. Như đã trình bày, bất cứ tổ chức hoạt động nào đều phải dành nguồn lực nhất định cho nó, không có nguồn lực thực hiện thì hoạt động động đã nắm chắc thất bại đến 80% và sẽ dẫn đi vào hình thức. Từ việc thiếu nguồn lực vật chất sẽ dẫn đến hệ lụy là thái độ của các cấp quản lý không quan tâm sâu sát đến sự việc này. Đây là, hệ quả tất yếu đối với việc tổ chức triển khai công việc trong nền kinh tế thị trường. Theo khảo sát, việc thiếu kinh phí và giáo viên chuyên trách (chiếm đến 91,2%) ý kiến đồng ý; thiếu sự quan tâm của cán bộ quản lý và lực lượng phối hợp (chiếm 63,2%), ý kiến đồng ý, trong khi đó thái độ hào hứng tham gia của học sinh rất cao⁴. Do đó, có thể nói đây là nguyên nhân của mọi nguyên nhân, cần phải có giải pháp đầu tư và khắc phục triệt để.

Ba là, nhóm nguyên nhân về mô hình tổ chức và quy định thực hiện

Hiện nay, chưa có mô hình thực nghiệm nào về tổ chức giáo dục giá trị văn hóa truyền thống thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề hoàn chỉnh để làm khuôn mẫu cho các đơn vị học tập, bên cạnh đó quy định chung làm khung pháp lý cho hoạt động này tại các nhà trường cũng chỉ chung chung, dựa trên quy định chưa cụ thể của Bộ Giáo dục và Đào tạo về các hoạt động giáo dục trải nghiệm. Theo đó, các giáo viên và nhà trường áp dụng tùy theo điều kiện cụ thể, mặc dù tính linh động cao nhưng rất dễ tùy tiện. Chính vì vậy, khi này sinh những tình huống thực tế, các giáo viên và nhà trường đều lúng túng. Đây cũng là nguyên nhân tác động đến hoạt động này.

3. Kết luận

Qua nghiên cứu, khảo sát, đánh giá thực trạng hoạt

động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống qua hoạt động trải nghiệm làng nghề ở các trường THPT thuộc vùng Châu thổ sông Hồng, trên cơ sở phân tích các nguyên nhân tác động đến chất lượng, hiệu quả của hoạt động có thể đưa ra những giải pháp cơ bản sau:

Thứ nhất, phải xây dựng quy định thống nhất, cụ thể về hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống thông qua hoạt động trải nghiệm đối với học sinh THPT. Nếu không có quy định sẽ dẫn đến việc mỗi đơn vị, địa phương tùy theo điều kiện cụ thể áp dụng mỗi nơi một kiểu, không theo chương trình chuẩn nào. Ngay cả các nhà trường trong một địa phương cũng thực hiện một cách khác nhau.

Thứ hai, tăng cường công tác tập huấn, bồi dưỡng nghiệp vụ cho giáo viên về cách thức tổ chức giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh THPT thông qua hình thức trải nghiệm làng nghề nói riêng và các hoạt động giáo dục thông qua trải nghiệm nói chung. Bởi hiện tại hoạt động này chưa được quan tâm đúng mức dẫn đến việc tổ chức hoạt động chưa mang lại hiệu quả cao.

Thứ ba, tăng cường đầu tư nguồn lực vật chất đầu tư cho hoạt động giáo dục trải nghiệm nói chung và hoạt động trải nghiệm làng nghề nói riêng. Hiện nay, nguồn lực cho hoạt động này trong các nhà trường còn rất thiếu, thiếu cả về kinh phí, thời gian và con người. Đây là vấn đề mà hầu hết các nhà trường hiện đang gặp phải, điều đó cũng gây tác động không nhỏ đến việc tổ chức các mô hình hoạt động giáo dục trải nghiệm làng nghề của các nhà trường.

Thứ tư, nhanh chóng xây dựng quy trình và mô hình thực nghiệm để xác định nội dung, chương trình, mục đích cho hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề, từ đó căn cứ cho việc kiểm tra, đánh giá kết quả của hoạt động giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh THPT thông qua hình thức trải nghiệm làng nghề có tiêu chí xác lập cụ thể.

Thứ năm, cần phải quan tâm thiết lập cơ chế phối hợp với các lực lượng bên ngoài tại địa phương trong quá trình giáo dục giá trị văn hóa truyền thống cho học sinh THPT thông qua hình thức trải nghiệm làng nghề nhằm mục đích tạo ra những mối quan hệ phối hợp đồng bộ trong quá trình tổ chức hoạt động giáo dục của nhà trường hiệu quả hơn.

Tất cả những giải pháp nói trên phải được thực hiện một cách đồng bộ và phải lồng ghép vào các hoạt động giáo dục chung của toàn trường. Tuy nhiên, hiện tại, các nhà trường cần phát huy tính chủ động linh hoạt của mình để tổ chức hoạt động trải nghiệm làng nghề cho học phù hợp với điều kiện của mình.

EDUCATION

Vấn đề quan trọng nhất là phải xây dựng được mô hình thực nghiệm cho giáo dục giá trị văn hóa truyền thống thông qua hoạt động trải nghiệm làng nghề để làm cơ sở cho việc tổ chức thực hiện.

CHÚ THÍCH

¹Làng nghề được công nhận là một thuật ngữ chung để chỉ những làng nghề được cấp tỉnh và thành phố xét duyệt và ra quyết định công nhận là làng nghề hoặc làng nghề truyền thống. Những làng nghề này phải đạt được những tiêu chí mà Nhà nước quy định. Hàng năm, các tỉnh, thành có các đợt xét công nhận. Những làng được công nhận vừa được hưởng nhiều quyền lợi, nhưng vừa phải thực hiện các nghĩa vụ theo quy định.

²Tổng hợp từ báo cáo của các địa phương vùng ĐBSH

³Kết quả khảo sát của tác giả

⁴Kết quả khảo sát của tác giả

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Tổng cục thống kê (2022):** *Niên giám thống kê 2021*, Nxb Thống kê
2. <https://giaoduc.net.vn/mot-goc-nhin-ve-hoc-sinh-gioi-quoc-gia-nam-2017-post174411.gd>
3. **Đỗ Việt Hùng (2016),** “*Phát triển công nghiệp làng nghề vùng Đồng bằng sông Hồng*”, **Luận án Tiến sỹ, Học viện KHXH.**
4. **Dương Bá Phượng (2001),** *Bảo tồn và phát triển làng nghề trong quá trình công nghiệp hóa*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.